

Kohti Euroopan kirjastopolitiikkaa

Pekka Heikkinen

Kirjastojen eurooppalaiset katto-organisaatiot EBLIDA sekä yleisiä kirjastoja edustava NAPLE Forum järjestivät yhteistyössä Itävallan kirjastoseurojen kanssa toukokuun alussa kongressin, jonka teemana oli ”A Library Policy for Europe”. Vaikka yhtenäistä linjaa eurooppalaiselle kirjastopolitiikalle ei vielä olekaan, näyttäisi tilausta ja tarvetta kirjastojen yhteiselle äänelle olevan.

Tilaisuus järjestettiin Wienissä, samaisessa Itävallan tiedeakatemian juhlasalissa jossa jo Beethoven, Schubert ja Haydn aikanaan musisoivat. Puitteet lennokkaalle ajatustenvaihdolle olivat siis otolliset.

Suomen kannalta tapahtuman kruunasi EBLIDA:n neuvoston päätös, jonka mukaan seuraava vuosikokous tullaan järjestämään Helsingissä. Suomi oli koko päivän muutoinkin toistuvasti esillä - vieläpä erittäin myönteisessä valossa.

Proaktiivisuus vaikuttaa kirjaston rooliin

EBLIDA:n puheenjohtaja *Gerald Leitner* johdatteli puheenpuorossaan päivän teemaan, eli kysymykseen siitä tarvitaanko yhteistä eurooppalaista kirjastopolitiikkaa. Leitnerin vastaus oli hieman yllätyksettömästi selkeän myönteinen.

Leitnerin mielestä EU:n komissio ei vielä ole täysin oivaltanut niitä mahdollisuuksia, joita kirjastojen toiminnan kehittäminen tarjoaisi nykyisen talouslaman haitallisten seurausvaikutusten torjumiseksi. Komission kiinnostus kirjastoja kohtaan on toki kasvanut, tästä esimerkkinä laajat digitointiohjelmat kuten Europeana. Leitnerin mukaan digitointiohjelmat eivät kuitenkaan

ole keskeisin kysymys yleisten kirjastojen kannalta. Ennemminkin niitä kiinnostaisivat mahdollisuudet tarjota aineistoja yleisön saataville myös digitaalisessa muodossa

Leitnerin esitti, että kirjastojen toiminta on toistaiseksi ollut aivan liian reaktiivista, eli ulkoisiin haasteisiin sopeutuvaa. Nyt olisi kyettävä tarjoamaan komissiolle positiivinen visio kirjastojen roolista osaamisyhteiskunnassa. Esimerkkinä onnistumisesta Leitner mainitsi oman järjestönsä EBLIDA:n, jonka toiminta-alue on viimeisen kymmenen vuoden aikana laajentunut nopeasti. Ilman EBLIDA:n aktiivisuutta eurooppalainen tekijänoikeuslainsäädäntö olisi kirjastojen kannalta vielä nykyistäkin huomattavasti rajoittavampi, hän väitti.

Kirjastot vaikuttajina

IFLA:n puheenjohtaja *Claudia Lux* jatkoi samoilla linjoilla. Hänen mukaansa EU ei ole ottanut kirjastojen asiaa omakseen. Lux viittasi myös puheenjohtajakautensa teemaan ”Libraries on the Agenda”. Ongelmana on, että poliitikot näkevät kirjastot edelleen yksinomaan osana kulttuuria ja kasvatusta. Kirjastoilla on Luxin mielestä kuitenkin paljon tätä laajempi sosiaalinen rooli osana paikallisia yhteisöjään.

Proaktiivisempi asenne edellyttäisi Luxin käsityksen mukaan sitä, että kirjastot pyrkisivät jatkuvasti analysoimaan julkisen vallan suunnitelmia, ohjelmia ja strategioita sekä muotoilemaan niille omia vaihtoehtojaan. IFLA ei voi ottaa tehtäväkseen kansalliseen lainsäädäntöön vaikuttamista, mutta voi toki tarjota asiantuntemustaan ja resurssejaan EBLIDA:n kaltaisten alueellisten toimijoiden käyttöön.

Euroopan unionin komissiota edusti tilaisuudessa varajohtaja *Yvo Volman* informaatioyhteiskunta ja media-pääosastolta. Volmanin mukaan European kaltaisia näyttäviä avauksia tarvitaan jo senkin vuoksi, että poliitikoille voidaan esittää konkreettisia esimerkkejä joihin vetoamalla heiltä voidaan saada lisää rahaa digitointiohjelmiin. Kirjastoihin kohdistuva poliittinen ja mediahuomio onkin nyttemmin kasvanut.

Avoimen ja maksuttoman tiedon tulevaisuus

Viime aikoina on käyty keskustelua siitä, uhkaavatko Googlen tapaiset yksityiset toimijat omine digitointiohjelmineen kaikille vapaan kulttuuriperinnön (ns. public domain) aluetta. Myös monet julkisesti rahoitetut kulttuuriorganisaatiot ovat nyttemmin ryhtyneet vaatimaan oikeuksia

digitoimaansa, aiemmin vapaasti kaikkien saatavilla olevaan aineistoon, sekä ryhtyneet perimään käyttöoikeusmaksuja.

Yksityiset yritykset katsovat helposti tällaisen toiminnan kilpailulainsäädännön vastaiseksi. Volmanin mukaan ei myöskään selvää, millaisia oikeuksia kirjastoilla on digitoimaansa materiaaliin. Komissio pyrkii jatkossa estämään tällaisen julkisella rahoituksella digitoidun kulttuuriperinnön väärinkäytön. Ei ole viisasta rakennella uusia liiketoimintamalleja tälle pohjalle, Volman evästi.

Myöhemmin iltapäivällä puhunut Euroopan digitaalisen kirjaston johtaja Jill *Cousins* kertoi, että European osalta lähtökohta on, että julkisen kulttuuriperinnön tulee jatkossakin säilyä kaikille avoimena. Euroopan digitaalista kirjastoa hallinnoiva säätiö on valmistellut asiasta periaatelausumaa (Public Domain Charter), joka julkaistaan syyskuussa 2009.

Kirjasto vapaan tiedonvälityksen mahdollistajana

Saksan kirjastoseuran puheenjohtaja Barbara *Schleihagen* esitti yleiskatsauksen Euroopan maiden kirjastolainsäädäntöön. Hän kertoi, että noin kolmannes EU:n jäsenmaista on edelleen ilman

erillistä kirjastolakia. Tällaisia ovat esimerkiksi Saksa, Ranska, Hollanti sekä myös kokouksen isäntämaa Itävalta.

Kansallisen lainsäädännön aukkoihin on monia syitä. Eräs keskeinen taustatekijä on aluetason vastustus. Kunnat ovat pelänneet, että liian yksityiskohtainen ja keskitetty sääntely rajoittaisi liikaa niiden liikkumavaraa.

Jotkut kansallisista kirjastolaeista ovat väljätköjä puitelakeja, toiset taas yksityiskohtaisempia säädöksiä. Schleihagen totesi, ettei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa säännellä kirjastojen toimintaa. Kansallinen toimintakonteksti on aina huomioitava.

Erillisen kirjastolain arvo on Schleihagenin mielestä kuitenkin siinä, että sen kautta voidaan selkeästi osoittaa, ettei pelkkä kirjastopalveluiden ylläpitäminen ole kirjastojen toiminnan perimmäinen tavoite. Viime kädessä kirjastopalvelut ovat keino turvata ja ylläpitää sananvapautta yhteiskunnassa, hän linjasi.

Kirjastolaki suojaa kirjastoja organisaationa

Kirjastolain merkitys tuli Schleihagenin mukaan hienosti todistettua Suomessa 1990-luvun laman aikana. Hän nosti Suomen, Iso-Britannian ja Tanskan ohella, malliesimerkiksi sellaisesta maasta jossa kirjastolaki on luonut hyvän pohjan toimiville kirjastopalveluille.

Euroopan tasolla kirjastojen toimintaa sääntelevät jo nykyisin Euroopan neuvoston suositukset (Guidelines for library legislation). Euroopan unioni sen sijaan on tällä hetkellä kiinnostunut kirjastoista lähinnä Euroopan digitaalinen kirjastohankkeen kautta.

Schleihagenin arvion mukaan ei ole näköpiirissä, että Euroopan Unionin komissio julkistaisi lähiaikoina ehdotuksia yhteiseksi kirjastodirektiiviksi. Ongelmana tässä on EU:n suuntautuminen lähinnä yhteismarkkinoiden kehittämiseen. Eikä ole lainkaan selvää, että kansalliset erot kirjastopalveluissa haittaisivat yhteismarkkinoiden toimivuutta.

Kirjastotoimentarkastaja Barbro *Wigell-Ryynänen* Suomen opetusministeriöstä kertoi yksityiskohtaisemmin kokemuksistamme 1990-luvun laman pahimpina aikoina. Suomen lama on esimerkki siitä, miten kirjastolakiin voitiin menestyksellä vedota tilanteessa, jossa eräissä kunnissa suunniteltiin jopa kirjastojen lakkauttamista.

Kuten tunnettua, myös lainaajamäärät kasvoivat työttömyyden lisääntyessä. Kirjastojen kannalta erityisen positiivista oli se, että lainausmäärien kasvu jatkui vielä taloudellisen tilanteen parannuttuakin.

Wigell-Ryynänen kertoi, että Suomessa valmistellaan tälläkin hetkellä uutta kirjastolainsäädäntöä. Uusien säädösten on määrä tulla voimaan ensi vuonna. Eri asia on, onko lama-aika paras mahdollinen aika laatia uusia säädöksiä. Vaarana on, että palvelu- ja tavoitetaso mitoitetaan laman oloissa liian matalaksi.

Tekijänoikeus ja kirjastot erkaantumassa

EBLIDA:n informaatio-oikeustyöryhmän puheenjohtaja Toby *Bainton* arvioi, että digitalisoitumisen myötä lainsäädäntö tulee yhä vahvemmin vaikuttamaan kirjastojen käytännön toimintaan. Tekijänoikeus on toden teolla ajankoh- taistunut kirjastoissa vasta 1990-luvun puolivälin jälkeen. Tätä ennen lakikirjaa jouduttiin haeskelemaan lähinnä pohdittaessa valokopioinnin sallittavuutta kirjastoissa.

Bainton totesi, että tekijänoikeuden ja kirjastojen perimmäinen tavoite itsessään on sama: kulttuurituotteiden mahdollisimman laaja leviäminen yleisön keskuuteen. Törmäyskursseille on ajauduttu vasta, kun tekijänoikeuden luonne on muuttunut yhä uusien suojan kohteiden ja suo- ja-aikojen pidennysten myötä. 📖

Tietoa kirjoittajasta:

*Pekka Heikkinen, lakimies
Kansalliskirjasto
email. pekka.heikkinen@helsinki.fi*